

Гук О.Ф.

Київський університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

На основі аналізу стану розробленості цієї проблеми у науковій теорії з'ясовано та уточнено сутність наукового поняття "естетична культура", визначено її роль та місце в естетичному вихованні особистості.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичний розвиток, естетична культура *На основе анализа состояния разработанности этой проблемы в научной теории выяснено и уточнено сущность научного понятия "эстетическая культура", определена ее роль и место в эстетическом воспитании личности.*

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетическое развитие, эстетическая культура

Based on the analysis of the problem is elaborated in scientific theory and clarified the essence of scientific concept of "aesthetic culture", defined its role and place in the aesthetic education of the individual.

Keywords: aesthetic education, aesthetic development, aesthetic culture

Актуальність дослідження. Сучасний етап реформування національної системи освіти характеризується підвищенням ролі естетичного виховання підростаючого покоління. Важливого значення набувають проблеми відродження національної духовності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості.

Актуальними є питання розробки і реалізації цілісної програми формування естетичної культури особистості на основі особистісно зорієнтованого підходу, яка б охоплювала сфери життєдіяльності особистості й враховувала вимоги нормативних документів розвитку освіти в Україні щодо забезпечення естетичного виховання.

Розглядаючи систему основних понять теорії естетичного виховання складно собі уявити, що процеси чи елементи їх існують ізольовано, окремо один від одного. Безумовно, вони є спільним утворенням, що виявляється у свідомості, почуттях, поведінці особи. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Випуск 18. 2013*

Загальнонаукове та теоретичне значення мають праці вчених, в яких розглядається естетична культура особистості в цілісній структурі культури (М.Бахтін, Л.Губерський, Д.Джола, І.Зязюн, М.Каган, Л.Левчук, В.Мазепа, С.Уланова та ін.). Основу для вивчення закономірностей розвитку структурних компонентів естетичної культури особистості становлять психологічні дослідження І.Беха, О.Кононко, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна, Б.Теплова, Д.Фельдштейна та ін.

Мета статті - розкрити сутність і структуру загальної естетичної культури особистості.

Доцільним буде розпочати аналіз основних понять з базового, яким є естетика. Буквально з грецької мови воно означає: “відчуття, почуття”. Ми використовуємо уже відомі закони і закономірності естетичного розвитку особи і робимо спробу визначити нові важливі можливості впливу прекрасного на особистісне життя студента та його майбутню професійно-педагогічну діяльність.

Краса як основний компонент змісту естетики є не простим поняттям. Вона іноді прихована у звуках, барвах, формах, але вона не є їм тотожною. Краса визначається змістом речей і явищ у практичному житті людей, а виявляється за допомогою звуків, кольорів, форм.

Естетичне виховання визначалося найчастіше як процес формування вміння людини жити і працювати за законами краси [1]. Воно ставить і розв’язує такі основні завдання: естетичне сприйняття світу, формування естетичного смаку й естетичної поведінки, які виявляються в естетиці повсякденного життя (обстановці, відносинах, стосунках, поглядах тощо).

Естетичний розвиток розглядається як процес формування у кожного вихованця потреб і здібностей естетичного сприйняття світу. Естетичний розвиток особи - складне естетичне явище, що відзначив іще Арістотель: “Мета доброчинності – прекрасне...” [2]. Найбільш повними і переконливими є визначення тих авторів, які поєднують різні прояви прекрасного в особі людини: зовнішній, внутрішній, соціальний, біологічний, а тому естетичний розвиток особистості можна вважати складним синтетичним процесом, що характеризується високою духовністю людини. Для естетично розвиненої людини притаманними є безкорисливість, свобода від будь-якого меркантильного розрахунку чи матеріального зиску [7].

Поняття естетичної культури вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості. І тоді суть процесу формування естетичної культури студента можна охарактеризувати як таку навчально-освітню діяльність, яка спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, забезпечення у такий спосіб готовності й уміння особи жити, працювати, поводитися за законами краси. Суть загальної естетичної культури особистості можна розглядати як таку, яка полягає у тому, що вона акумулює в собі елементи всіх складників розвитку людини і виявляється як у розумовій (інтелектуальній) діяльності, так і у фізичній досконалості, а також у моральному, трудовому, валеологічному процесах, всі їх об’єднуючи і гармонізуючи. Таким чином, із великого і складного емоційно-почуттєвого та інтелектуально-інформаційного розмаїття складників естетичної культури ми виділяємо три складові частини, які

вбирають у себе всі інші. Такими

поняттями можна вважати: естетичне виховання, естетичний розвиток, естетична культура. Названі три утворення є надзвичайно складними, бо вміщують безліч елементів як творчої емоційно-почуттєвої сфери, так і фізично-біологічної та соціально-громадської та морально-психологічні.

Переважає більшість дослідників поняття культури визначає, виходячи з двох взаємопов'язаних між собою факторів і результатів людської діяльності: матеріальної та духовної, як про це пише, наприклад, В. Липський [5]. Матеріальна культура охоплює всю сферу праці, житла, одягу тощо, а духовна сфера представляє свідомість (політика, філософія, право, мистецтво тощо). Обидва аспекти діяльності тісно взаємопов'язані. Естетична культура є одним із компонентів духовної діяльності. Духовне пов'язано з матеріальними сферами життя, бо естетичні навички, поняття узагальнені й пов'язані з різними (майже з усіма) сферами діяльності людини.

В основу естетичної культури студента покладено систему естетичних знань

і вмінь, які стають визначальною характеристикою його гармонійного загального та професійного розвитку. Обов'язковим складником естетичної культури студента є емоційна забарвленість інтелектуальних процесів елементами захоплення, радісного переживання нового наукового відкриття, зацікавленого до нього ставлення, залучення до творчої скарбниці вчених свого університету.

Спираючись на теоретичний аналіз наукової літератури та спостереження реального досвіду естетичного виховання, можна твердити, що вихідним положенням складного особистісного утворення, яким є естетична культура і яке виступає важливою рисою педагогічного професіоналізму, є взаємообумовленість, взаємозалежність інтелектуального, морального, емоційного й діяльнісного компонентів. Виявляється, що естетична культура включає в себе способи, результати діяльності людини і може розглядатись як механізм, регламентація, що впливає на поведінку і діяльність людини, а сама особа є її носієм і ретранслятором [4]. Прихильники цього підходу визначають естетичну культуру як єдність естетичних знань, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності та поведінки.

Якщо звернутись до довідкових джерел з філософських, філологічних, психолого-педагогічних наук, то можна дійти висновку, що процес формування естетичної культури студентів класичного університету відрізняється від усіх інших ВНЗ тим, що сама історія створення навчального закладу, відкриття його підрозділів і залучення до роботи в ньому провідних учених країни, всього світу в цілому

створює і певний мікроклімат і формує відповідний зміст навчання, який уміщує в собі універсальність естетичного начала.

На відміну від інших складників усебічного і гармонійного розвитку особистості естетичне виховання й естетична культура входять певним чином в усі інші, а саме своєю наявністю поліпшують здійснення загального процесу розвитку особистості. Безумовним є те, що культурологічна природа всього процесу естетичного виховання і розвитку є і природним і цивілізованим показником його універсальності та інтегративності, загального характеру і конкретного втілення у будь-які сторони й складника всебічного й гармонійного формування особистості. Крилатий вислів А. Чехова - що в людині все має бути прекрасним: і одяг, і обличчя, і душа, і думки, засвідчує той факт, що і

неспеціалісти з питань даної теми переконані в універсальному значенні естетичного начала в житті людини. Визначення В. Липським суті естетичної культури як єдності почуттів, смаків та ідеалів, які матеріалізуються у процесі перетворення світу за законами краси, є переконливим і точним [5, с. 41].

Суть естетичної культури студента класичного університету – майбутнього фахівця – полягає в тому, що вона наче б то складається з двох великих утворень. З одного боку студент як окрема особистість, людина з усіма сутнісними силами і певною організаційно діяльнісною системою є творцем своєї власної долі, а з другого – він у майбутньому професіонал-педагог, якому належить виконувати цілком конкретні завдання вчителя і вихователя дітей, підлітків, учнівської молоді. І тоді за такої складності вибору виникає потреба узгоджувати свої власні бажання з пошуком вигоди з необхідністю розв'язувати складні професійні педагогічні завдання, які певною мірою перегукуються з особистісними планами і намірами. Саме в єдності особистісних планів і завдань учителя і учня народжується нова ознака естетичної культури майбутнього спеціаліста. Розв'язання освітніх завдань для випускника класичного університету є таким же складним і багатоаспектним.

Як ні в якій іншій професійній діяльності, в педагогічній – характер естетичного освоєння дійсності є яскраво вираженим соціальним явищем, бо суть і завдання навчально-виховної роботи полягають у тому, щоб через засвоєння досвіду попередніх поколінь підготувати молодь до адаптації та пристосування до довкілля загалом та до різних форм соціалізації зокрема. Суспільно-історична обумовленість естетичних особистісних переконань, які засвоюються і формуються під впливом буднів, залишаються потім на все життя. Крім того, у класичних університетах, де досить високий рівень загальнонаукової та науково-професійної підготовки (з навчальної

дисципліни), міститься і певний елемент естетичного сприйняття світу через предмет викладання. Таке морально-естетичне, емоційно-почуттєве забарвлення змісту базової освіти, з основ наукових знань є міцним і надійним елементом класичної університетської освіти, якщо воно пронизує методику викладання основ наук, а не тільки спецкурсів з педагогіки. Суть естетичної культури студента класичного університету вміщує в собі специфіку високого рівня наукових знань і методології дослідження і викладання та методики наукового пошуку, що активізує процес формування наукового світогляду, який ефективно впливає на якість морально-естетичних переконань культури і поведінки. Реально існує емоційно-піднесена атмосфера класичного університету з його віковими традиційними правилами, які зберігаються елітою наукового кадрового складу, передаються із покоління в покоління, зміцнюючи духовні засади виховання спеціаліста.

Естетична культура особистості в її житті виконує низку важливих функцій, тому що людина не є однозначною. Людина не може раз і назавжди визначити лінію своєї поведінки. Сформованість естетичного почуття і стає тією умовою, яка допомагає щоразу віднаходити “правильну лінію поведінки та взаємодії. Спілкування з недовірливими та підозрілими людьми вимагає терпіння й обережності, а з дратівливими – ефективним є спокійний тон при повному ігноруванні їхніх примх. Самовпевнених і хвалькуватих ставить на місце іронія, але якщо ми маємо справу з сором’язливими та невпевненими в собі, то це буде

не зовсім справедливо. І тоді доцільно буде зробити зацікавлений вигляд, даючи можливість сором’язливому студентові зосередитися. Не слід очікувати від флегматика негайного реагування і яскравого прояву почуттів. Непросто уявити, що холерик у критичних ситуаціях залишиться спокійним, стриманим і холодним” [3, с.14-15].

Основною метою класичного університету (та й усіх інших) є завдання навчити студента узгоджувати свої дії, поведінку, наміри з вимогами й інтересами навколишнього світу. Гармонія і процес гармонізації як провідна ідея гуманізації та гуманітаризації суспільства загалом та навчально-виховного процесу зокрема набуває все ширшого визнання і переконливого обґрунтування. Гармонійно розвинена особистість є соціально активною, яка вміло поєднує в собі духовне багатство і моральну чистоту та є здатною до позитивної творчої діяльності щодо збереженню довілля. Естетичний елемент при цьому є провідним і обов’язковим.

Естетичне почуття не заперечує, а підсилює морально-етичний компонент особистості, міцно закріплюється у свідомості людини і

сприяє формуванню естетичного смаку. Естетичний смак у системі загальної естетичної культури вміщує у собі раціональне і почуттєво-емоційне, а також є професійної педагогічної діяльності, бо в системі освітньої діяльності краса і добродійність - провідні показники необхідного рівня компетентності та професіоналізму. Процес формування естетичного смаку - складний і багатоаспектний. Він уміщує у собі естетичні знання, творчі вміння, внутрішню красу і готовність до самовираження, самопрезентації та самореалізації в гармонії з довкіллям і на втіху собі й тим, хто оточує.

Переважає більшість позитивних учинків здійснюється людиною без умови про винагороду, без будь-якого мотиву щодо особистісного інтересу чи вигоди. У деяких учинках порядних людей неможливо віднайти щось егоїстичне чи егоцентричне.

У системі формування естетичної культури студентів класичних університетів як майбутніх учителів естетичні смаки, почуття, ідеї, ідеали набувають професійно-громадського забарвлення і можуть включатися у учення гедонізму (від гр. *hedone* – задоволення) та евдомонізму (від гр. *eudaimonia* – щастя). Суть першого полягає в тому, що метою поведінки є окремі випадки задоволення, а другого – в тому, що кінцевою метою поведінки є щастя як система життя, в якій сукупність випадків задоволення переважає над стражданнями. Почуття прекрасного, яке виявляється не тільки в умінні насолоджуватися красою, а й у переживанні глибокої здорової любові до краси як об'єктивної цінності, яка здатна не тільки принести втіху окремій особі, а навіть "урятувати світ", є вищим показником загальної естетичної культури особи. Саме такий великий сенс розуміється в широкому тлумаченні поняття естетичної культури, яка поширюється на всі напрямки життєдіяльності особи. Гедонізм та евдомонізм у структурі розвитку особистості посідають місце, що межує з розумовим, моральним, фізичним і естетичним. І провідним можна вважати естетичне, яке найбільш повно і широко торкається різних граней життєдіяльності особи, бо починається зі сфери підсвідомого, емоційно-почуттєвого розвитку людини і створює відповідно оптимістичну і щасливу систему життя. Живими людськими прикладами, взірцями естетичної поведінки можуть бути

Леся Українка, Марина та Анастасія Цвітаєви, Джордж Байрон, Герберт Уелс, Оскар Уайльд та деякі інші, які всі питання творчості, життєдіяльності, поведінки прагнули розв'язати і розв'язували з позиції захисту, утвердження принципів краси і прекрасного.

Отже, поняття, пов'язані з розв'язанням питань естетичного виховання і навчання, естетичного розвитку особистості й формування естетичної культури краще визначати та розв'язувати в системі комплексного підходу до соціальної та професійної підготовки

студентів. Значення естетичного виховання оцінюється з погляду його комплексного характеру та взаємозв'язків з процесом усебічного і гармонійного розвитку особистості.

Безумовно, що нові соціально-економічні умови впливають на діяльність та функції сучасного ВНЗ. Вони зумовлюють динаміку розвитку загальних вимог: від передачі готових знань до використання їх у реальному виробничому процесі. Приклади поведінки викладача, який на основі глибоких загальних культурологічних, соціально-психологічних, спеціальних знань, застосування сучасних дидактичних і виховних технологій спрямовує зусилля на навчально-виховну діяльність, мета якої – виховання загальної професійної педагогічної майстерності та естетичної культури студента є провідною умовою ефективної підготовки вчителя у класичному університеті.

Усе це засвідчує, що формування естетичної культури студентів у сучасних умовах класичного університету тісно поєднує між собою різні напрями освітньої діяльності, є втіленням різних навчальних і виховних впливів.

У процесі дослідження ми дійшли висновку щодо доцільності постановки питання про загальну естетичну культуру особистості. Сутність її полягає у виокремленні того універсального і завжди конкретного елемента, який є атрибутом усіх інших складників гармонійного розвитку особистості й буває представленим у кожному дану миттєвість життєдіяльності людини. Йдеться про ту особливість розумового розвитку, яка буває емоційно-почуттєвою окрасою наукового, освітнього пошуку, який дає насолоду своїм відкриттям нового і самим процесом дослідження. Суть естетичної загальної культури полягає в реальному, позитивному впливі системи наукових ідей, положень, закономірностей, які своїм відкриттям, і змістом, і методикою застосування викликають приємні переживання.

Естетика поведінки, побуту, обстановки є критеріями не лише естетичними, а й моральними. Щодо трудової діяльності та елементів її естетизації (опори на позитивні почуття, сформованість відповідного ставлення до нього), то кожен може при бажанні знайти їх у реальному процесі створення матеріальних і духовних благ і у творах класиків педагогічної думки. Найбільш яскравим і переконливим є твердження К.Ушинського, який говорив так: “Матеріальні результати праці підносять людську гідність: але тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці слугує джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності та щастя. Такий животворний вплив має тільки особиста праця на самого творця. Матеріальні результати праці можна відняти, успадкувати, купити, але внутрішньої духовної животвірної сили праці не можна ні відняти, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії: вона залишається у того, хто трудиться” [8, с. 307].

Унікальність та універсальність поняття загальної естетичної

культури виводиться нами з огляду на те, що виховання (соціалізація) є основним фактором розвитку людської особистості – процесу підготовки до трудової діяльності, яка визначає, якою є, стає, буде доля людини. І тут тлумачення суті праці та її ролі в житті людини, яке дав К. Ушинський, є визначальним: “Праця, як ми її розуміємо, це така вільна й узгоджена з Християнською мораллю діяльність людини, на яку вона наважується через безумовну необхідність її для досягнення тієї чи іншої істинно людської мети в житті” [8, с. 307]. Будь-яке визначення є недосконалим, як говорили древні мислителі. Недосконалою є і наша спроба щодо визначення суті загальної естетичної культури. Однак на сьогодні нам видається своєчасною постановка такого завдання і прагнення розв’язати його. В поняття загальної естетичної культури входить такий стан людини, коли вона яскраво уявляє собі високий сенс доброзичливої поведінки, сумлінної праці та сприймає як особистісно цінну і корисну ідею щодо готовності жити за законами краси, коли смисл прекрасного стає стимулом його позитивної діяльності й організації міжособистісних взаємин.

Висновки. Вивчення філософської, психолого-педагогічної літератури дало змогу з’ясувати та уточнити сутність поняття “естетична культура”. Під поняттям “естетична культура” особистості розуміємо цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєве переживання вражень, знання, що виявляється в різних формах естетичного ставлення (відчуття, оцінювання тощо) і є проявом ціннісної позиції особистості.

Література

1. Артемов Е.С., Чинаева О.П. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания / Е.С.Артемов, О.П. Чинаева // Вопросы философии. – 1987. – 137с.
2. Аристотель. Метафизика // Сочинения: В 4-х т. — М., 1976. – Т.1.– 382с.
3. Волкова Е. В. Эстетика М. М. Бахтина. Серия «Эстетика». – М.: Знание, 1990, № 12 – 64с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Мысль, 1991. – 480с.
5. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для учителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. /АПН України. Інститут педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1997.- 302с.
6. Липский В.Н. Эстетическая культура и личность / В.Н. Липский. – М.: Знание ,1987. – 128с.
7. Люріна Т.І. Розвиток професійної творчості педагога // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць /Ред. кол. О.Г.Мороз, Н.В.Гузій (відповідальні редактори) та ін. – Вип. 3 (13). – К.: НПУ, 2005. – С. 43-46.
8. Эстетика: [учеб. пособие для вузов / под ред. А.А. Радугина]. - М.: Центр, 2000.- С.153.